

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 136. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius05val-shoot-idm140381311094128.pdf> (tilgået 08. maj 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

DEN FEMTE OCH SIDSTE PART

Om nogle andre nødactige artichler, bøger, bandt etc.

Nu vill vi strax med det allerkorteste ende denne sidste part, vdi lesu naffn, oc saa befale huer andre vor herre lesus. Først om bøger.

Om bøger.

Schulle kirche verier kjøbe till sogneprestens och sognedegnens behoff, bøger, och skall hede kirkebog, som kirche kue, och indskriffues vdi stoelen, oc bæres frem allethid paa regenskab, det er iche end mange, och er fordi snart kjøbte, och naar i end haffue dem en thid, saa thør i aldrig kjøbe flere, prousten kand giffue eder tilkiende aff ko: ma: ordinantz bog huilche de ere bibel, postill etc. oc er gierne fall i Roeskildd en paasche marchett; diße gamle bøger er iche nu lenger duelige til nogen brug i kirkerne; dißbedre bøger i holde til kirchen, dis rigeligere faa i gudzord att høre, och huad i faa for kirkethiennere, bliffue dog bøgerne altid til kirken, som andet kirchens inventarium.

Om band.

Band skall eders sogneprest setthe ij gange om aaret, i det allermindste effter kongens ordinantz, den søndag for juull || och den søndag for paasche, da schall hand vare dem alle adt som iche maa gaa till sacramentet, som er aabenbarlig manddrabere, hoerkarle, skiørleffnedtz folch, boerfolch, aabenbarlig slemmer och demmer, aabenbarlig løgnere, bander, oc svermere, som iche er affløste; huorlunde 137 kand den hellig aands naade vere udj dit hierte, som saa mange schoch, gud voct och var oß, dieffle fliffue udaff hans hals, hans fattige næste thill onde, gid thu faar eta Haffuer du saa mange at giffue bort, huilchen hob maa der vere ind igien, du haffuer at fare med hen till helffuedes grund, din tunge er en liden lem, men hun forkaster din salighedt saa snart som mand velter en vogn.

Mand siger, enddog ieg veed iche sandhed der om, at den fattige mand udj Farendeløß schulle haffue bandet sin giest udj sig, hand schulle haffue thaget en schaal fuld met øll och sagt, gid ieg dricher saa mange udj mig som her ere taare udj &c. Huo veed der thør vel vere saa mange udj hannom, som hand sagde thill mig, der hand kom til sig igien, Peder det kriller och miurler udj mine beene och laar som der vaar tusind spurte i dem. Vi haffue end : om en i evangelio, der vaar en schoch dieffuell i hannom, huor mange ere i sagde Christus, de suarede, vi er en skoch, det er 6666, du tørst iche regne dem op i schoch, heller i tønder thall, di ere vel selfvillige til rede noch, och er en stoer guds naade och mischund, at engong som du: haffuer dem allerslemmiste fatt udj din mund, de bryde iche da ud i øygen, næse och mund, som de gjør nu udj den fattige mandt.

Siden schall hand, saa thit oc saa offte bandsette de ulydige som haffuer thre gonge i det mindste paamint: dem, och de ville da iche rette och bedre dem, oc det schall saa gaa thill, adt naboer och gienboer som boe hoß schendige folch, som før et vtilbørligt || leffnet, dem bør at vare sognepresten adt, huo de ere, ellers er den saa goed der holder som den der floer, de maa iche tie met saadanne folch vden de vil bliffue fordømt med dem, och det pleyer end tit at komme ild i en mands huß udaff naboers huß, oc de som boe hos saadanne folch pleyer vnderstundem at faa en beenleg aff huden med, derfor er det tid paa, at i giffue sadanne thilkiende for sognepresten, at guds fortørnelße, liffs och siels fare kunde borttages.

dem 3 gange udj det minste, om de ville rette och bedre dem, och dersom de foracte dieris sogneprestes salige vnderuisning, da kand hand fierde søndag der effter sette deris naffn paa predichstoelen: thi aabenbarlig synder, skulle haffue aabenbarlig straff, och da kand hand saa sige: herre gud naade oß, vi robe och schrige aff predichstolen, vi undervißer och formaner, det hielper intet, den lede dieffuel vill ocsaa haffue sin capell her hoß, dog bør oß at bryde dem neder, paa det at guds kirche kand disbedre bliffue ved mact, oc diefflens linier kunde sønderbrydes, eller er det vor dom, om retten schal haffue sin genge, at vi schulle fordømmes met dem, derfor kand ieg iche lenger thie, saa heder den mand, saa heder den qvinde i den bye (i den gaard) de haffuer ført, och fører endnu et skendig leffnet med boerie: ieg haffuer lønlig, ieg haffuer aabenbarlig paamint dem, som de skulle iche selff andet sige, ia gud aff himmelen skall vere mit vidnisbyrtd, at ieg haffuer giort met der thill, endocsaa hoß dem som hußer och hæler diße horefolch.

Derfore vil ieg gjøre mit embede fyllist, bode imod den ene och den anden, saa vel imod den som holder som den der flaar, ieg setter dem her i dag i gudz bandt, i naffn faders, søns och || hellig aandz amen, och lucher dem ude sra det høyverdige sacrament, och fra christens menniskens aandelig sælskab och meenighedt, indtill saa lenge at de rette och bedre dem, och bliffue her igien, aabenbarlig affløst, oc denne gode almue beder for dem till gud, och giedes da offuer dem, som engle giedes i himmelen offuer et søndigt menniske som kommer till anger och ruelse.

Diße emellom kunde j gode christne vere dem ubeuart, at i iche haffue idelig omgiengelse med dem, indtill de rette och bedre dem igien, och derfor maa de søge til kirche och høre gudz ord, at de motte end omvende sig, 139 men iche maa de gaa thill sacramentet, och ey heller vere her tilstede, lenger, end som fader vor er siunget her for alteret, oc de høre klocheringen, da schulle de pache dem ad dørren: huis de her udj saavel som udj deris synd forhærdes, och inthet skøtter om gudz riis, da luche de dem selff ude fra all den giede i himmeriges rige er, och forbinder dem under all den pine udj helffuedes affgrund er, foruden den legemlig plaffue och piine, som diefflen aff gudz tilladelse, skal kaste dem paa och veldige och krafftige regerer offuer dem som en tyranne offuer sin skattebønder, for di høre hannem thill, saa lenge som de fører saadant et leffnet, och bliffue dog til arme stymper och stachkarle paa det sidste.

Siden der effter naar mand formercher at de skøder intet om gudz riis och straff, da bør kirkeverier met sognepresten at giffue hærredtzfogden deris naffne och ugudelig væsen tillkiende, och hand da forbiuder dem sognen och hærredt, indtil de haffue veret for Roeskild dom, och pleyet der enthen minde eller rett Her maa nu di gode herrer geislig och verdslig, som haffue befalning at sette dom och landmode, see dem || om, at de steffne saadant folch for dem, effter ordinantzens liudelse, och retthe alle de sager som de ville forsuare for gud och vere bekient for alle mennisker, først at di fattige som haffue en rett, och en slet och klar sag, iche schulle tit fare det lang veys til glippe, oc der udoffuer falde i mißhob och komme udj liffs och siels fare for et hoffuedes skyld som vil fordriste sig thill, udj denne klare evangelij liuße dag at rette alle sager vd effter den gamle papiske handel och blindhedt som findes udj kirchelougen. Saadanne mand om hand findes der iblant kunde di ey jo viße hannom for dørren sin vey, oc selff dømmme vdj samme sager met en god samuittighed, dertil med ocsaa, at horefolch, skiørleffnere folch och bolerefolch motte faa en straff, at gudz och menniskens fortørnelse maatte formindskes jo meere och meere.

Om ecteskabs sager.

Dette vil ieg oc sige eder til trøst om her er nogen, som haffuer handel oc trette med huer andre paa ecteskabs vegne, heller om manden er løben fra qvinden, heller qvinden fra manden, at dett staar iche saa met din sag som du gierne vilde, da er der skichet iij tider om aaret, paa huilche der bliffuer landmoede vdj Roskild, der om kand du raadslaa dig vider med din sogneprest, oc tage din sag beskreffuet, och giffue dig der hen, paa det hob, at du kand der faa dom for dig, och en vidskab, hurledes du motte leffue med en bedre samvittighed.

Om hoerfolch, baaler och skiørleffnedtz folch.

Saadanne skulle och steffnes ud till Roeskild dom, och der || straffes, oc andet paa herreslot och gaarde, som i nu formerche jo, at de straffe dem till Kiøbenhaffns kag, till Callundborgs kag, vdi kuulhuset i Roskild, huor altid bør at ligge X eller XII skoele riis, som det folch kand hudstryges met, paa det gud skal iche lade et helt land hudstrygge med blodstyrtning oc anden plaffue, fordi at huor en skarns skøge er (med aarloff at sige) som lader sit legeme vanbruge, da motte j saa gjerne haffue en vlff her paa eders march, thi hun gjør skade.

Der sadde tilhobe 2 naboer nu i aar paa herris himmelfards dag vdj deris egen bye, som heder Hæm, och ligger straxt vden for Ringsted, oc drach en skaal øll met huer andre, da kom der en skarns qvinde ind til dem, oc de begynder at sidde och trettes om hende, saa lenge at den ene slog den anden all død paa samme sted, och motte hand oc selff miste sit lifff der offuer, om ieg er ellers ret foresagt, det er jo vist at thoe miste deris lifff, for den ene qvindes skyld.

Ia huor mange miste deris lifff i Kiøbenhaffn for den 141 Rosengaard vaar ved magt, iche viisker bødelen sit sværd saa tiidt ud vdj denne thid, som hand gjorde i den thid.

Nu hun haffuer ont øll i hendes kande, dricher du det aff met hende, du faar bode scham och schade, och bermen bliffuer til pocher och andet ont som ieg vil iche neffne for skam schyld. Saa at de vngekarle som løbe thill hende som en hob hunde (med aarloff at sige) løber till en teffue; de skulle paa det sidste nedsmøres oc bliffue forderffuede: huor mange bliffue saa forderffuede aff onde quinder.

Och eders egen dötter som vaar nu her oc læst for mig, goede erlige piger gaa offuer deris thid bliffuer XX eller xxiii aar ja xxx aar oc iche kunde komme thill et skamløß brød, ||men maa saa gaa hæn vdj liffs och siels fare for en skarns skiøges skyld, som ligger och dibber vdj en sogen, och forhindrer ecteskab statt.

Thi all den stund at vngekarle maa bole met en skarnsqvinde, da giffte de dem iche med nogen dannemandz dötter, och der som fult sadant skarns folch er udj sognen, der bliffuer iche mange brølluper i den sogen.

Ia formercher hun at nogen aff de vngekarle som bole met hende, vil begynde aff foreldernes, slegtes och venners radt at giffte tig udj herren, straxt faar hun sin kaabe paa fit hoffuet, och hæn oc søger hannem op och faar hannem fat bag en lade, och skriffter hannem.

Iens ieg haffuer hørt at du vilt nu giffte dig, du Vilt haffue den mands datter, vilt du haffue den bredmundet piige, den langnæbet dieffuel, mig vndrer nu huad du nu haffuer fanget for et sind (saa begynder den taske at snibe och grede) alt haffuer du loffuet at du schalt end lenger bole med mig, ty hy hye, saa tuder hun, oc vil forhindre ecteskab den skarns hud.

Det vaar jo tusindmaal bedre, at hun arbeide for sin brød till gud sender hende selff et gott buod paa ærens vegne, end at hun schall forderffue vngekarle, och forhindre gode piigers gifftemaal, oc gjøre deris forælder harm 142 och sorig, oc sig selff her en ævig scham, och hißet en evig fordømmelse.

Her vor vel en god formaning behoff, først til hine vgudelige byefogder vdi kiøbstederne, som vil beskytte och bescherme saadanne skarns qvinde til onde, oc iche till gode for en gylden, heller for en sildegarn, heller ellers en skendige bade och vinding, huor med de selge synd oc fordatninge synder || der Christus tolde død for, och betenche iche, at di ere derfor forskichede til byefogder at de schulle affverie synd och skendsleffnet udj en stadt, och iche styrche eller stadfeste sadant folch vdj synd oc guds fortørnelse; du syndselger faaer at gjøre en skarp regneskab derfor, du vidst vel at det vaar got at vere fouget, skulle mand iche gjøre regenskab, derfor tench paa regenskabs thiid som staar endnu for.

Desligeste vaar ocsaa behoff at formane vgudelig edellfolch, hærredtzfogder och slotzfogder, at de huerchen tage haffre helder andet aff saadan folch, och tilstede dem derfor at føre et sebendige leffnet, helder tage dem op paa herregaarde, oc holde dem der till et skendige vanbrug, huilchet gud vill dog endelig straffe paa dem som det gjør.

Den tridie formaning vaar her behoff, til dem som huße och hæle dem, och selge deris øll och brendviin med sadant folch i kiøbsteder och paa landsbye, mand thør iche sette luß i skindkiortell, hun kommer vel selff: du tørst iche belade dig met fremmede synder, du haffuer vel noch udj din egen sech at bære till mølle, naar du schalt fram til dommen.

Tiff oc tiffuens compan dem henger mand op, naar mand faar fatt paa dem, hui maa iche horer eller skiøger oc deris companer, det er, de som bole met dem, och de som huße och hæle dem, iche hudstryges til kagen, helder till gallietræet.

Tager det onde fra eder, saa vil gud giffue eder det gode, men ville i beholde det onde hoß eder, saa faar i 143 aff gud alt ont til det onde. Nu om diße formaninger vil ieg en anden thid talle meere om; thi ieg trættis nu fast; vi vil gjøre en ende herpaa i Jesu naffn. ||

Om samkomme.

Naar i komme thilsammen och schulle driche en skaal øll offuer eders tørst med huer andre, da fortaler ingen, lad huer vere god for sig, sidder iche oc regner op fra den ene byeende och til den anden som de ugudelig gjør. Nu sider næsen iche vdi hoffuedet paa dem, som de vilde haffue den skaaren, nu vide de en lach met huer menniske och vide inthet, først de seer dem om da er de selff allermest beskyt oc beklichet, fordi at den som gierne vill fortale en anden, hand bliffuer gierne selff bode til scham och skade inden hand dør aff verden, fortaler ingen, sider heller och siunger en god viße tillsammen, och naar du est glad, saa gach hiem met din høstrue, oc lad hende faa en god afften, naar du haffuer hafft en god dag, spild iche din berme paa hende, sett hinde iche till ret naar du est druchen och fuld, det gjør ingen dannemand. Haffuer hun brøtt dig noget imod, huorfor du jo vilt underviße hende, da gjør det naar i er lige om morgenen tilsammen i sengen, eller naar i er kommen op oc er baade fastende oc ædrue, och lad end da ingen høre der paa, om du kand undvere det, paa det at du skalt iche selff komme din høstrue i vanryet. Tag hende vdaff til en side oc giff hende din meening tilkiende med gode spagferdige ord. Kiere høstrue det oc det haffuer ieg hørt om dig, saa oc saa bær du dig at, i det, oc det støche, ieg vil iche haffue sodant miere, ieg varer dig adt tilforn, gjør det iche thidere, ellers skall ieg tage dig til mistøche, der maat du fri forlade dig till, merch at ieg haffuer sagt dig det.

Det haffuer lempe met sig, oc iche naar du est fuld och druchen, huad veed en arm fuld stimper, huorlunde 144 hand schal sette sin høstrue och huus tilrette, en seng er hannem best, endog iche ingen schulle driche sig fuld oc druchen, det er en sviinleffnet, at de kailer || dig Peder slemmer, eller Madtz draachen paa det sidste.

Forvar eder at i iche sidde natthen offuer oc slemme, alle natdriche oc utilbørlig nathvecht, som er huægehors, huidebørn, iullebuch, huggetønde, daartønd i brøllup oc andet sadant er altsammen afflagt, til landtzing under kongenß sværdtt, huo der findes met. Din seng klager iche paa dig, mand pleyer at sige at 4 raffne de gjør en dieffuel, dett er iche sande, for raffne er gudz gode creatur, som andre fugle, men 4 natraffne som sidde och slemme natten offuer met huer andre, de haffue den femte hoß dem, det er, dieffuelen, hand kommer dem om halß oc i haar sammen med sverdt och kniffue, saa at de gjør huer andre det kortheste. Nu greder hustruen, nu tuder børnene, nu kommer slect och venner i fald, nu haffuer du forkast all din vælfardt met en schaaløll, mott du iche nu schamme dig for gud oc alle hanß hellige engle? huo der vil haffue den sidste driich, hand schal haffue den første puust, der vil iche andet bliffue aff.

Om sognesteffuene.

Eders sognesteffne er eders raadhuß, eders capitelßhuus, dem schulle kircheverier vare til huer søndag om nogen haffuer der noget at handle: och naar i kirkeverger kunde spørge nogen sted vdi eders sogen, huor thoe haffuer vndsagt huer andre, oc vil slaa huer andre ihiell, da schulle i straxt om søndagen der effter, tage dem for eder paa sognesteffne, och tale dem imellom tho eller 3 om den ene, och 2, eller 3 om den anden och drager dieris hierter tilsammen, och ligger deris hender tilsammen, och forliger dem igien, saa fortager i manddrab, saa forthage i sagefall, saa thør gud helder hærichaff iche straffe eder, i vide vell at hærscaff de straffe oc tage pendinge, dem bør at giøret, 145 dersom de ellers farer redlig oc iche uskiellig aff||sted med deris sagfald, ia vilde iche de straffe, da vil gud selff straffe, och naar hand bliffuer vred och straffer, da maa vel skee at hand løffner dig iche et fæhoudt i din gaard; men den er endnu den beste barn som straffer sig selff, den thør huerchen gud eller mennisken straffe. Saa bruger nu ederß sognesteffne rett, oc seer vel nøye till, huad sognevinder i giffuer ud, at der er iche falsk i pølsen, oc kommer eder siden om øyen at i bliffue igiendreffuen mend, oc saa siden giffue eders midmertz penge ud, heller helderß at viße tilbage fra loug och toug och fra dannemendt

Du mienæder var din finger ære och bodzlod.

Du tiff var din øre, hud, och halßbeen. Du skiøge var dig at du faar iche en serch; du troidqvinde var det liff. Du manddraber, var din halß for den sverdt, mandelig var sig selff som magt paaligger, du eit adtvaret.

Om calente.

Ederß togneprest oc sognedegnen schulle søge til calente her i hærret med andre prester, at de kunde altid vide huad de endrectelig med andre schulle lære eder, och: schiche dem effter kon: mayt: ordinantz i alle maade, som de vide at kunde rethe dennom effter den calent boeg som ieg haffuer skreffuet dem til gode.

Om prouisten.

Skall prousten komme til eder oc til huer sognekirche i denne hærredt engang huer *aar i det mindste, effterdi at det er iche mig mueligt at komme til eder huer aar, ia iche huer tridie heller huer fierde aar, før ieg faar saa draget Siælandz land igiennem, om ieg maa end leffue, derfor skal hand komme huer aar, oc haffuer hand sin affskorn tieniste udj ordinantzen huad hand skal gjøre eder tilgode, som hand kand och veed at || rette sig effter 146 den proustbog som ieg haffuer ocsaa skreffuet dem oc eder alle til gode.

Naar hand haffuer gjort sin thieniste her hoß eder, da skall kirchevergerne giffue hannem en m. penge aff kirchens, oc saa møget mad, driche oc hestefoer, som hand, hans kiørsvend och heste fortere en stund rom heller 2, hoß kircheverierne, naar hand haffuer gjort sit embede fyllist, vil hand biude gester, saa betall hand selff for dem. hand schall fare ud fra set om morgenen oc hiem om afften igien, saa att der bliffuer ingen mere tyngde oc besueringe. Nu dette skall hand selff læse eder aff kong: mayt: ordinantzbog; saa staa i mig dette buod til met alt andet huad ieg haffuer eder tilkiende giffuet.

Om superintendenten.

Ieg skal intet haffue huerken aff kirkeverier, heller aff eder for min umag vden kierlighedt, den vill ieg oc gierne beuisse eder igien allesammen, och huer serdelis och gierne brede min hender vnder eders fødder, till all gode, min herre och konge forsørger mig, nest gud, min klede och føde for.

Saa betacher ieg eder nu kierligen och gierne, at j haffue nu saalenge sidet stille och hørt huad ieg haffue at befale eder paa min herres oc konges vegne, forhobendes at i thage alle thing vdj den beste meening, oc intet ligge ud til det verdste, som hine ugudelig gjør, dem vi haffue inthet at schøtte, gud vere loffuet, huo der vil spotte, saa spotte sig, der kommer vel ild i spotterens huß och brender spaatteren inde, ieg er tilfredz met alle de løgn som de kunde tenche op och ølse vd om denne min visitatz, thi det koster mig liff och helbredt som ieg setter gierne till her ude, paa det at ieg kand thiene || min fattige næste, det kiende gud, det vide och alle gode christne som ieg haffuer besøgt udi denne visitatz, som ieg thør, oc gud vere loffuet haffue min skudzmaall till dem allesammen 147 edel och vedell, riig oc fattige, oc vil gierne sette min foed hoß den som haffuer der noget i at sige, oc staa hannom till all retthe for min tilbørlig dommere.

Naar ieg nu kommer igien, heller min effterkommere, om det bliffuer mig forkortt, som vi haffue ingen breff paa vort liff, da faar mand at see oc forfare huorlunde i haffue skichet eder her udi, met eders kirchetienere, hus, børn, naboer och næste, med leffnet och omgengelse; ia imod gud selff met ederß gudfryctighedt at søge til kirche, høre gudzord, gaa till sacramentet, loffue och tache gud, holde eders børn till degnen till skole, med retferdige thiende, offer oc anden tilbørlighedt som gode christne bør att gjøre.

Andet haffuer ieg iche at befale eder paa denne thid, men liff oc godtz, høstrue och børn, huß oc iord, ager och eng, oc alt det som i vell ville, befaler ieg udinden vor herres Iesu Christi beskiermelse, hans naade och miskunhedt och fred, vere offuer eder allesammen thill ævigthid. Amen.

Vill i nu vell gjøre oc bede en fader vor for den fattige mandt vdj Farendeløß som er besætt, och for den fattige pige udj Gientofft, oc for den sognedegn vdj Fersleff som er besott, oc for eder selff, at j || maatte begribe her, oc merche huad som i haffue hørt her i dag, oc offuer alt for en stadig fred, oc at vi motthe den rettheligen bruge, siger alle aff hiertet; fader vor etc.

Nu vor herre Iesum befaler ieg eder allesammen, god nat kiere børn lille, gud bevare eder udinden sin naade. Amen.

Peder Palladius.